

Úvodní slovo k tematickému bloku

Jestliže Ferdinand Peroutka popisoval politické procesy po roce 1918 jako „budování státu“, změny po roce 1989 bychom mohli označit za „budování právního státu“. Používání termínů „právní stát“, „ústavní demokracie“, „ústavnost“ nebo „lidská práva a svobody“ bylo obzvlášť v první polovině 90. let minulého století zpravidla vágní, nicméně velmi populární a oblíbené mezi politiky, ekonomy, právníky, novináři a nakonec i samotnými občany.

Postkomunistické transformace v zemích střední Evropy, které lze časově vymezit pádem komunismu v roce 1989 a vstupem těchto zemí do Evropské unie v roce 2004, byly plné mýtů o úloze, možnostech a selhání právní regulace. Za jeden z nejpopulárnějších lze jistě považovat dobový nářek v mnoha postkomunistických zemích ve druhé polovině 90. let minulého století, podle kterého by privatizační neúspěchy a míra korupce údajně nikdy nemohly dosáhnout takových rozměrů, kdyby v řízení transformace nedostali ekonomové přednost před právníky.

Stejně tak populární byl ovšem svého času i ekonomický mýtus, podle něhož je právní regulace pouze vedlejším účinkem spontánní regulace „volné ruky trhu“. Tento mýtus velmi obratně využíval všeobecně známého marxistického dělení společnosti na základnu a nadstavbu a odkazoval právo do oblasti nadstavby, která nesmí překážet důležitým procesům privatizace, kapitalizace, fiskální politiky nebo reformy sociálního zabezpečení.

Stoupenci *legalistické* cesty postkomunistických transformací se mnohdy naivně domnívali, že bylo možné nejprve právně definovat ekonomické procesy včetně jejich účinků a chování jednotlivců sledujících osobní prospěch a ekonomický zisk. Naproti tomu stoupenci ryze *ekonomické* transformační cesty se řídili ideologickou poučkou, podle které mělo být zárukou úspěchu odstranění všech překážek spontánního působení tržní ekonomiky a ziskově založeného lidského chování. Zjednodušující pohled a ideologická banalita vzájemného obviňování se právníků a ekonomů ze strategických chyb během postkomunistických transformací dnes působí úsměvně, ale současně velmi dobře ilustrují, jak konfliktně se ekonomický a právní systém formovaly a vyvíjely po pádu komunistických režimů ve střední a východní Evropě.

Konfliktní vazby a vzájemné iritace se přitom netýkají jen ekonomů a právníků, ale stejně tak i právníků a politiků. Budování právního státu s sebou totiž přináší i *juridifikaci* demokratické politiky, což mimo jiné znamená, že politik formuluje své politické cíle a program prostřednictvím zákonů a dalších právních aktů. Stejně tak ovšem i právník vychází vstříc konkrétním politickým požadavkům, které formuluje jako obecná zákonná pravidla. Parlament jako nejvyšší politická instituce zastupitelské demokracie se tak stává tím, co polský sociolog práva Jacek Kurczewski označuje jako „továrna práva“. Společně s maďarským sociologem práva Zol-

tánem Fleckem se potom můžeme ptát, do jaké míry se právnické profese stávají v demokratickém právním státě „architektky demokracie“ a přesahují omezení expertního, „ryze právnického“ vědění.

Jak je patrné, transformační procesy v období let 1989–2004 poskytují bohatý materiál pro sociologickoprávní výzkum, takže jsme se rozhodli poskytnout prostor kolegům z Maďarska, Polska a Slovenska, abychom společně zmapovali alespoň některé oblasti právních a sociálních změn jednotlivých střeoevropských společností. Jednotliví autoři se zaměřují na reflexivně symbolickou rovinu tvorby práva (Příbáň), sociální kontext ústavních institucí (Kurczewski), úlohu právnických profesí a vědění v transformačních procesech (Fleck) nebo popis rozmanitých vazeb mezi právem a společností (Capíková). Podíváme-li se přitom na tradici sociologie práva jako vědního oboru, spatříme značné rozdíly: zatímco česká nebo slovenská sociologie práva se po roce 1989 teprve začaly emancipovat jako samostatné vědní obory a maďarská sociologickoprávní škola se ve stejné době zbavovala posledních zbytků ideologického balastu, polská sociologie práva vždy navazovala na silnou sociologickoprávní tradici. Polská sociologie práva se mohla vždy odvolávat na dílo Leona Petrazyského, který patří mezi zakladatele tohoto vědního oboru. A tak zatímco tradice české a slovenské, ale do značné míry i maďarské sociologie práva je v evropském kontextu poměrně slabá, polská právní sociologie naopak vždy nemalou měrou přispívala k evropským sociologickoprávním diskuzím.

Příbáňova srovnávací studie se zabývá obecným tématem vlivu, jaký má hodnotově založená symbolická racionalita v ústavodárných procesech, a analyzuje, jak tyto procesy reflektují sociální a politický čas. Na příkladu difference *demos/ethnos* potom autor ilustruje, jak politické společnosti dospívají k sebepotvrzení v procesu tvorby práva. Dílo Jacka Kurczewského zase navazuje na silnou tradici polské sociologie práva a patří k tomu nejlepšímu, co se v ní objevilo v posledních desetiletích. Jeho studie se zabývají sociologickou teorií právního státu a občanské společnosti, výzkumem právnických profesí, soukromoprávních institucí a vztahem veřejnosti k ústavním institucím. Kurczewského studie o „továrně práva“, která se nyní dostává k českému čtenáři, vychází ze sociologické analýzy zastupitelské demokracie a těch, kdo mají zastupovat lid a současně mu vládnout.

Jestliže Kurczewski, který mimo jiné působil i jako vědecký ředitel Mezinárodního institutu pro sociologii práva v Onati v Baskicku, zastupuje starší generaci střeoevropské sociologie práva, příspěvky od slovenské kolegyně Silvie Capíkové a maďarského právního sociologa Zoltána Flecka představují naopak nastupující generaci tohoto vědního oboru. Fleck si ve svém příspěvku klade obecnou otázku postkomunistické transformace jako sociální a právní změny, na které se významnou měrou podílejí jednotlivé právnické profese a právníci vůbec. Naproti tomu přehledová studie Capíkové představuje syntézu sociologickoprávních problémů a vymezení sociologie práva jako vědního oboru.

Účelem tohoto souboru sociologickoprávních studií rozhodně není uvedení českého čtenáře do konkrétních sociálních a právních problémů jednotlivých střeoevropských společností a jejich reflexe v rovině té či oné národní sociologie prá-

va. Základní účel spočíval totiž ve snaze poukázat na komplexitu dobových sociálních a právních změn a nemožnost podřizovat tyto změny zjednodušujícím závěrům ekonomů či politologů. Právo funguje ve společnosti nezávisle na ekonomickém či politickém systému, takže úkolem sociologa je popsat toto fungování sociologickým jazykem, který je oproštěn od ekonomických či politických pohledů a metafor. K tomuto jednoduchému, avšak často nesamozřejmému závěru by měly přispět i následující příspěvky.

Jiří Příbáň